

Наталія Чорна

д-р. іст. наук, проф.

Вінницький торговельно-економічний
інститут Київського національного
торговельно-економічного університету
21050, Україна, Вінниця, вул. Соборна, 87
E-mail: chornanm26@gmail.com

УКРАЇНА–ПОЛЬЩА: ГЕНЕЗА СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРЕЗИДЕНТСЬКОГО ЧИННИКА

У двадцять п'яту річницю Незалежності України, даючи оцінку державотворчим процесам, пов'язаним, у тому числі, з утвердженням України як суб'єкта міжнародних відносин, привертаять увагу її відносини з Польщею, зусиллями якої успіхи нашої держави суттєво примножені. Увагу зосереджено на становленні між Україною та Республікою Польща взаємин стратегічного партнерства, їхньому розвитку впродовж майже двадцятирічного періоду. Стаття підготовлена на новітніх теоретико-методологічних засадах із застосуванням відповідного понятійно-категоріального інструментарію. Міждисциплінарний характер дослідження погоджений з інтеграційними процесами в сучасній українській гуманітаристиці. Висвітлено концептуальні засади українсько-польських відносин. Означено передумови їх генези на рівень стратегічного партнерства. Обґрунтовуючи зумовленість взаємин сторін президентським чинником, з урахуванням зміни в кожній із держав президентської влади, в українсько-польських відносинах означено окремі етапи й охарактеризовано їх. Здійснено спробу виявити специфіку міждержавних відносин періодів президентства Л. Кучми — А. Квасневського, В. Ющенка — Л. Качинського, В. Януковича — Б. Коморовського та дати кожному з них виважену оцінку, а також спрогнозувати зміст і спрямованість співробітництва між двома державами періоду президентства П. Порошенка — А. Дуди. У висновках зроблено порівняльний аналіз українського та польського підходів до розбудови між двома державами взаємин стратегічного партнерства.

Ключові слова: Україна, Республіка Польща, взаємини, стратегічне партнерство.

Nataliia Chorna

Dr. of Sciences (History), Prof.
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics
87, Soborna Street, Vinnitsa, 21050, Ukraine
E-mail: chornanm26@gmail.com

UKRAINE–POLAND: STRATEGIC PARTNERSHIP GENESIS IN VIEW OF PRESIDENTIAL FACTOR

In view of the twenty-fifth anniversary of Ukraine's independence, assessing the state-building processes, including the assertion of the state as a subject of international relations, attention is drawn to Ukraine's relations with Poland, the efforts of which have substantially increased the advances of our state. The attention is focused on the development of strategic partnership relations between Ukraine and Poland as well as their progress over almost twenty years. The article was drawn on a novel theoretical and methodological basis using appropriate conceptual and categorical tools. The interdisciplinary nature of the study is well agreed with the integration processes in modern Ukrainian humanities. The author highlighted the conceptual basis of Ukrainian-Polish relations; the conditions of their genesis to the level of strategic partnership were determined. Asserting the fact that relationships of the parties are being conditioned by the presidential factor, given the changes in both states presidential power, particular stages in Ukrainian–Polish relations have been defined and characterized. An attempt was made to reveal the specificity of interstate relations during the presidency of L. Kuchma — A. Kwasniewski, V. Yushchenko — L. Kaczynski, V. Yanukovych — B. Komorowski and to attribute each of them a balanced assessment, and to forecast the content and direction of cooperation between the two countries for the period of P. Poroshenko — A. Duda's presidency. The findings are inclusive of the comparative analysis of Ukrainian and Polish approaches to the development of relations of strategic partnership between the two countries.

Keywords: *Ukraine, Poland, relations, strategic partnership.*

Зі здобуттям політичної незалежності Польщею й проголошенням незалежності Україною у взаєминах між двома державами, позначених тривалою традицією спільного історичного минулого, не позбавленого конфліктів, гострих суперечностей та взаємного неприйняття українцями й поляками один одного, розпочався якісно новий етап. Безперечно, визнання Польщею 2 грудня 1991 р. першою серед держав світового

співтовариства державної незалежності України, започаткування 4 січня 1992 р. дипломатичних відносин і підписання 18 травня 1992 р. Договору про добросусідство, дружні відносини та співробітництво значною мірою зумовлювалося трансформацією системи міжнародних відносин, оформленої по завершенні Другої світової війни. Водночас, кроки офіційної Варшави на підтримку незалежності України, схвалені польським суспільством, відображали генезу концепції взаємин Польської держави з сусідами на Сході. Започаткована правлячою у середні віки династією Ягеллонів, розвинута в міжвоєнний період Ю. Пілсудським й обґрунтована з урахуванням реалій повоєнної Європи фундатором опозиційного до польського комуністичного режиму паризького часопису «Культура» Є. Гедройцем, у 1980-х рр. концепція східної політики була взята на озброєння очолюваною Л. Валенсою «Солідарністю». З падінням у державах «соціалістичного табору» комуністичних режимів, ліквідацією РЕВ та ОВД, розпадом СРСР і проголошенням колишніми його учасниками державної незалежності концепція отримала підстави бути реалізованою, ставши, таким чином, для Польщі дороговказом у розбудові зовнішньої політики щодо держав на східному кордоні. Принагідно відзначимо той факт, що політика України щодо РП досі позбавлена виразного концептуального підґрунтя, а бачення офіційним Києвом засад розбудови взаємин із Польською державою залишається нечітким.

Із кінця 80-х — початку 90-х рр. ХХ ст., коли під впливом низки взаємопов'язаних внутрішніх і зовнішніх чинників розпочалося становлення якісно нової моделі українсько-польських взаємин, орієнтованої на поєднання зусиль задля взаємовигідного використання політичного, економічного, соціального потенціалу, посилення безпеки та стабільності, зміцнення позиції у регіоні Центрально-Східної Європи, на континенті й у світі загалом, відносини по лінії Київ — Варшава еволюціонували на рівень стратегічного партнерства й на сьогодні визначаються для України чи не найбільш значимими в мозаїці міждержавних відносин.

Своєчасність наукового дискурсу навколо сьогоденних українсько-польських взаємин зумовлюється розвитком зв'язків у різних сферах міждержавної взаємодії, представленням офіційною Варшавою українських інтересів у колі європейсько-атлантичного політикуму, з одного боку, й триваючою російською агресією проти України, анексією Російською Федерацією Криму та, як наслідок, зростаючою загрозою європейській безпеці, з іншого. З приходом до влади в Україні Президента П. Порошенка (2014) та обранням на посаду Президента РП А. Дуди (2015) взаємини між двома державами отримали підстави для наповнення новим змістом. У світлі глобальних геополітичних викликів, аби не втратити високий накопичений потенціал, відносини України та Польщі приречені на зміцнення й наступне еволюціонування по висхідній.

Відносини між Києвом та Варшавою формують одну з провідних тем української історіографії останнього двадцятип'ятиріччя, викликають підвищений інтерес у зарубіжних, насамперед польських учених. Спершу поодинокі, з виходом міждержавних взаємин на стратегічний рівень, дослідження з цієї проблеми набули масового характеру. Окрім масиву наукових статей, матеріалів конференцій і круглих столів, популярних і науково-популярних студій, упродовж майже двох десятиліть стратегічної співпраці вітчизняна й зарубіжна історіографія поповнилася ґрунтовними монографіями Л. Алексієвець, В. Борщевського, К. Єндрачик, Л. Стрільчук, К. Федоровича, М. Янкова та ін., було захищено ряд дисертаційних праць. Зосереджуючись на вивченні магістральних напрямів двосторонніх взаємин, дослідники дедалі частіше демонструють схильність розглядати їх у світлі глобальних геополітичних викликів. Наскрізною ідеєю багатьох розвідок є обґрунтування змісту й динаміки розвитку відносин двох держав перебігом процесів європейської та євроатлантичної інтеграції, успіхами співпраці з ЄС і НАТО. Все більше уваги науковці приділяють осмисленню місця України та Польщі в геополітичному просторі Європи, їхньої ролі у забезпеченні на континенті стабільності й безпеки.

Як засвідчує компаративний аналіз української і зарубіжної (польської) історіографії, у працях науковців аспекти стратегічного партнерства України і Польщі отримують не завжди однакові, часто контрверсійні оцінки. Так, якщо, наприклад, у викладі теоретичних аспектів стратегічного партнерства, передумов генези українсько-польських зв'язків та наступного їхнього розвитку дослідники демонструють відносну однаковість, то в оцінці фактичної відповідності міждержавних відносин заявленому формату їхні погляди часто поляризуються¹. І, що показово, категоричних оцінок щодо українсько-польської співпраці відчутно побільшало в опублікованих упродовж останнього десятиріччя працях польських науковців². Послугуючись низкою аргументів, вони, як правило, наполягають на неспроможності України скористатися кредитом довіри, наданим їй Польщею, та виправдати пов'язані з нею сподівання.

Варто зазначити, що, обґрунтовуючи еволюційність українсько-польського партнерства, як українські, так і зарубіжні (польські) автори його зміст та спрямованість пояснюють низкою взаємопов'язаних чинників, помітне місце серед яких цілком виправдано, на нашу думку, відводять суб'єктивному чиннику президентської особистості. Погоджуючись із обумовленістю взаємин України та Польщі (чи будь-яких інших держав) президентським чинником, а також з огляду на відсутність в історіографії студій, в яких би означений аспект проблеми зазнав предметного аналізу, його вивчення є, безперечно, на часі.

Метою дослідження є аналіз процесу становлення між Україною та Республікою Польща взаємин стратегічного партнерства й наступного їхнього розвитку впродовж майже двадцятирічного періоду з урахуванням впливу на них президентського чинника.

Звернення до проблеми стратегічного партнерства в українсько-польських взаєминах зумовлює необхідність з'ясування сутності такого формату взаємодії. Справа в тому, що на сьогодні ні в Україні, ні у світі загалом термін «стратегічне партнерство» не має єдиного трактування. Аналіз основних складових означеного формату відносин з урахуванням сформованих у науковій думці підходів дає підстави стверджувати, що стратегічне партнерство — це особливий тип міждержавних взаємин, який передбачає реалізацію спільних стратегічних завдань, інтересів і цілей двох або більше держав шляхом поєднання зусиль у визначених сферах, демонстрацію взаємної зовнішньополітичної підтримки, зокрема на рівні міжнародних організацій, узгодження позицій у випадку настання кризових ситуацій, конфліктів на регіональному чи глобальному рівні. Позначене більш високою, порівняно з традиційними міждержавними відносинами, якістю взаємодії, стратегічне партнерство характеризується обоюсторонньою зацікавленістю сторін у плідній співпраці в різних сферах; урахуванням партнерами національних інтересів один одного; взаємним визнанням стратегічного характеру взаємин; рівноправністю та довготривалістю співпраці.

Згідно з офіційними заявами та документами, на сьогодні стратегічними партнерами України визначаються понад два десятка держав. Водночас, відносини з багатьма із них не виходять за рамки простого партнерства та співробітництва, мають місце часткове, а то й повне неспівпадання національних інтересів, асиметричність взаємодії, підпорядкованість інтересів однієї сторони потребам іншої. Найменування стратегічним партнерством взаємин із сусідніми та іншими державами у більшості випадків було передчасним та безпідставним і зумовлювалося нічим іншим, як прагненням вітчизняної дипломатії якомога швидше утвердити Україну як повноправного суб'єкта світового співтовариства. Як наслідок, наша держава отримала безпрецедентну кількість стратегічних партнерів, серед яких лише Республіка Польща, переконані експерти, на сьогодні є такою де-факто.

Ідея українсько-польського стратегічного партнерства, яка має досить давню історію, остаточного оформлення почала набувати наприкінці ХХ ст. Водночас питання про те, яким конкретно часом варто датувати вихід взаємин між Україною та Польщею на рівень стратегічного партнерства, досі залишається дискусійним. Вперше офіційно про стратегічний вимір двосторонніх відносин було заявлено в Декларації Міністрів

закордонних справ України і Республіки Польща про принципи формування українсько-польського партнерства, підписаній 21 березня 1994 р. Головним меседжем документа було декларування того факту, що існування самостійної України має стратегічне значення для Польщі, водночас існування самостійної Польщі є стратегічно важливим для України. Проте, з огляду на відсутність належного нормативно-правового та інституційного підґрунтя, твердження про відповідність тогочасних взаємин рівню стратегічного партнерства виглядає дещо передчасним. Теза про стратегічний характер відносин між двома державами зазнала розвитку в Спільній декларації Президента України і Президента Республіки Польща та Спільній заяві Президентів України й Республіки Польща «До порозуміння і єднання», скріплених підписами Л. Кучми та А. Квасневського 25 червня 1996 р. та 25 травня 1997 р. відповідно. І хоча остання так і не набула юридичної сили, її моральне значення сумніву не викликає. На той час сторонам вдалося досягти серйозних зрушень у наповненні взаємин конкретним змістом, унаслідок чого формула «стратегічне партнерство» постала абсолютною в офіційному політичному дискурсі. Попри те, що окремого документа, в якому би чітко визначалися мета, сфери та засоби реалізації між Україною і Польщею відносин стратегічного партнерства, так і не було підписано, договірно-правова база та інституційна структура співпраці, механізми реалізації і координації стратегічних інтересів у різних сферах міждержавної взаємодії, сформовані зусиллями сторін упродовж кін. 1980-х — сер. 1990-х рр., заклали надійний фундамент для розбудови взаємин між ними, їхнього розвитку на перспективу.

Вихід відносин України та Польщі на рівень стратегічного партнерства був зумовлений кількома чинниками. Так, обидві держави володіли тотожним потенціалом в економічній, військовій та гуманітарній сферах, відігравали провідну роль у Центрально-Східній Європі та прагнули шляхом поєднання зусиль зміцнити геополітичний вплив у цій частині Європейського континенту, а також реалізувати зовнішньополітичні цілі, пов'язані з розвитком регіонального та транскордонного співробітництва, інтеграцією до європейсько-атлантичних структур. На користь розбудові зв'язків, окрім того, позначилися географічне сусідство, історична, культурна та етнічна спільність, а головне — налаштованість держав-партнерів на взаємовигідне співробітництво, усвідомлення наявності взаємозв'язку між розбудовою тісних міждержавних взаємин, з одного боку, та забезпеченням національних інтересів, з іншого. Не варто забувати також і про зовнішні по відношенню до України та Польщі чинники, зокрема політику «великих держав» (насамперед Російської Федерації та США), яка традиційно справляє потужний вплив на події у регіоні Центрально-Східної Європи.

Українсько-польським відносинам, подібно до будь-яких інших, притаманна етапність розвитку. Згідно зі сформованою в історичній науці традицією, виокремлення у взаєминах держав окремих етапів відбувається з огляду на якісні та кількісні зміни в них. Наразі у відносинах України та Польщі найбільш показовими видаються зрушення у політичній сфері, відтак з огляду на них у взаєминах сторін варто вирізнити окремі етапи. Залишаючись прихильними ідеї тривалої історичної зумовленості стратегічного характеру українсько-польських відносин, яка з переходом двох держав до незалежного державотворення отримала підстави бути реалізованою, період, що розпочався на межі 1980–1990-х рр. і тривав до середини 1990-х рр., вважаємо за доцільне означити як підготовчий. Як свідчить перебіг подій, ознакою міждержавної взаємодії був нелінійний її розвиток, і на зміну прогресуючим успіхам 1991 — сер. 1993 рр. прийшов період «стагнації», позначений сповільненням співпраці упродовж др. пол. 1993–1995 рр. Позитивна динаміка, започаткована наприкінці 1995 р. і характерна для багатьох наступних років, з-поміж іншого зумовлювалася унікальним рівнем довіри та співробітництва між Президентами обох держав — Л. Кучмою та А. Квасневським. У випадку України та Польщі обумовленість змісту й характеру міждержавної взаємодії президентським фактором є більше, ніж очевидно. У цьому зв'язку доцільно згадати періодизацію українсько-польських взаємин, обґрунтовану відомим львівським істориком Б. Гудем³. Так, в українсько-польських відносинах з урахуванням впливу на них президентського чинника ним було виокремлено три етапи: «романтичний» (за часів Л. Кравчука та Л. Валенсі), «прагматичний» (за президентства Л. Кучми й А. Квасневського) та «історичний» (за каденції В. Ющенко та Л. Качинського). З приходом до влади В. Януковича та Б. Коморовського у відносинах держав дослідник розпочав відлік нового етапу, спрогнозувати зміст та характер якого (думка була оприлюднена під час виступу на конференції 2010 р.) він не наважився.

Осмилення процесу становлення українсько-польського стратегічного партнерства, безумовно, потребує урахування міжнародних реалій того часу. Так, серед факторів, що зумовили «гальмування» взаємин сторін упродовж др. пол. 1993–1995 рр., були категорична налаштованість Заходу щодо України, спричинена нерозв'язаністю проблеми ядерного потенціалу, набутого нашою державою у спадок від СРСР, а також протест офіційного Києва проти розширення на Схід кордонів НАТО. Для Польщі, ключовою зовнішньополітичною метою якої визначався вступ до НАТО і ЄС, вкрай важливою була підтримка з боку «великих держав», а тому, аби не ставити під сумнів перспективи інтеграції, офіційна Варшава, демонструючи солідарність з Європою та США, пішла на збіль-

шення дистанції у відносинах з Україною. Відповідно відмова нашої держави від ядерної зброї, приєднання до Програми НАТО «Партнерство заради миру» та офіційне проголошення згоди на «східне розширення» Альянсу виявилися своєрідним каталізатором активізації взаємин між сусідами.

Серед здобутків президентської влади періоду Л. Кравчука — Л. Валенси, якими у взаєминах між двома державами закладався фундамент стратегічного партнерства, чільне місце займає створення 13 квітня 1993 р. Консультаційного Комітету Президентів України та Республіки Польща. Сформований із провідних фахівців, «які мали вивчити, проаналізувати й дати відповіді-поради главам держав на непрості питання спільних проблем, що постали в історичному, економічному й політичному вимірі», Комітет виявився безпрецедентною формою взаєморозуміння, обопільного тяжіння і співробітництва України та Польщі⁴. З моменту створення і по сьогодні на його засіданнях обговорювалися наріжні для взаємин двох держав питання: від створення центрально-східноєвропейської зони безпеки, співпраці в рамках Програми НАТО «Партнерство заради миру», участі в миротворчій діяльності Альянсу до співробітництва у паливно-енергетичній, економічній, гуманітарній сферах, захисту прав національних меншин, боротьби з міжнародним тероризмом, узгодження позицій щодо геополітичних викликів тощо.

З приходом до влади в Республіці Польща Президента А. Квасневського офіційна Варшава остаточно утвердилася як представник/захисник/лобіст українських інтересів у колі європейського політикуму. Зокрема, зустрічі, які впродовж першого року перебування на посаді А. Квасневський мав з українським колегою, пройшли під знаком виняткової його зацікавленості у наближенні України до Європи. На користь останнього свідчило також запрошення Президентом РП українського колеги Л. Кучми до участі в неофіційній зустрічі глав держав європейського регіону, що відбулася 7–8 червня 1996 р. у Ланьцуті. У жодному випадку не ставлячи під сумнів значимість для нашої держави практики адвокатування Польщею українських інтересів, принагідно відзначимо прагматичність її природи: посередництвом наближення України до Європи Польща прагнула посилити геополітичну вагу, утвердитися як лідер регіону Центрально-Східної Європи та остаточно дистанціюватися від Росії. У протегуванні Польщею євроінтеграційних успіхів України офіційна Варшава, таким чином, вбачає передумови зміцнення своєї позиції на Заході. Водночас для України вигода від співпраці з Польщею з-поміж іншого зумовлюється слугуванням останньої моделлю політико-економічних посттоталітарних трансформацій та успішної інтеграції у європейсько-атлантичний простір. Зокрема, за сприяння А. Квасневського

Україна набула членства у Центральноєвропейській ініціативі (1996 р.), підписала Хартію про особливе партнерство з НАТО (1997).

Найбільші здобутки Польської держави періоду перебування при владі А. Квасневського — вступ до НАТО (1999) та ЄС (2004) — обернулися серйозним випробуванням для українсько-польських взаємин. Так, із набуттям Польщею членства у них відносини сторін перетворилися із взаємин між державами з однаковим міжнародно-правовим статусом на відносини за особливим регіональним напрямом — між НАТО/ЄС та їх сусідами на Сході. Відтепер, співпрацюючи з Польщею, Україна змушена враховувати факт її членства в Альянсі/Євроспільноті та спричинену ним необхідність для офіційної Варшави узгоджувати свої дії з союзною політикою і грати за не завжди нею встановленими правилами. Прикметно, що напередодні вступу РП до НАТО, а згодом до ЄС у середовищі української політико-інтелектуальної еліти набули поширення песимістичні прогнози й відверті побоювання щодо негативних наслідків цих подій для українсько-польських відносин. Та, як показав час, співпраця по лінії Варшава — Київ не лише не сповільнилася, а навпаки, навіть дещо активізувалася. Взаємини між обома державами набули виразного європейсько-атлантичного контексту, водночас Польща дедалі більше утверджувалася як посередник у відносинах по лінії Україна — НАТО, Україна — ЄС.

«Тестом на міцність» для взаємин між нашими двома державами виявилися «касетний скандал» та «кольчужна справа», які спричинили внутрішньополітичну кризу в Україні та міжнародну її ізоляцію на поч. ХХІ ст. Як наслідок, у кулуарах урядової Варшави почали лунати антиукраїнські голоси: зацікавленість Польщі у відносинах з Україною все частіше називалася «політичним романтизмом та ірраціоналізмом»⁵. Відповіддю МЗС РП на події в Україні стала відсутність у зовнішньополітичній програмі, представлений 6 червня 2001 р. на розгляд Сейму міністром В. Бартошевським, згадки про неї як партнера Польської держави. Водночас Президент РП А. Квасневський, демонструючи цілковиту підтримку Україні, і надалі повторював, що її ізоляція — це найгірше, що може бути в ситуації, яка склалася⁶. З ініціативи А. Квасневського в березні та червні 2001 р. відбулися зустрічі з Президентом Л. Кучмою у Казімежі Дольному та Ланьцуті, під час яких глава РП продемонстрував свою підтримку Україні та її політичного курсу, ставши, таким чином, за словами наукового директора Інституту Євро-Атлантичного співробітництва О. Сушка, «вікном комунікації»⁷. Відповіддю України на дії глави РП стало схвалення 27 липня 2001 р. Концепції відносин стратегічного партнерства з Республікою Польща. Кроком назустріч виявилася міжнародна конференція «Україна в Європі», проведена за ініціативи

А. Кваснеївського напередодні Празького саміту НАТО (2002 р.). І хоча запрошення на саміт українська сторона не отримала, конференція, участь у якій взяли високопосадовці з НАТО та ЄС, певною мірою знизилася напруження по лінії Україна — Захід.

Черговим випробуванням для українсько-польського партнерства стали події Помаранчевої революції в Україні. На загальне переконання, завдяки участі діючого Президента А. Кваснеївського, а також інших польських високопосадовців, що представляли найрізноманітніші політичні сили (від правих до соціал-демократів), революційні події вдалося врегулювати мирним шляхом. Присутність глави Польської держави на Майдані, його конструктивна позиція та участь як міжнародного посередника в роботі круглого столу 26 листопада, 1 та 6 грудня 2004 р., завзята агітаційна робота на рівні євросоюзних інституцій своїми наслідками, окрім того, мали відновлення міжнародного авторитету України, перетворення її на важливого актора європейської політики, а водночас, активізацію міждержавної взаємодії. Дивідендами, що їх від підтримки демократичних сил в Україні отримала Польща, були зміцнення її позиції в ЄС та регіоні ЦСЄ, піднесення престижу на Заході. Як слушно зазначила з цього приводу К. Чорнік, заангажованість офіційної Варшави у подіях в Україні виявилася апогеєм реалізації Польщею стратегії «романтичного прагматизму»⁸.

Водночас «помаранчевій команді» на чолі з Президентом В. Ющенком, як стало очевидно дещо згодом, не вдалося скористатися «кредитом довіри», наданим Україні у європейських столицях. Далися взнаки незрозумілість пріоритетів нової влади, непослідовність та непрогнозованість її дій, а також відсутність успіхів у реалізації реформ⁹. Як зауважив з цього приводу відомий польський європарламентар П. Залевський, «... безумовна підтримка міжнародних прагнень помаранчевого Києва не призвела до жодного розвитку в стосунках України з Євросоюзом і НАТО, як і не вирішила жодної проблеми польсько-українських відносин»¹⁰. Попри те, що взаємини сторін «були найбільш динамічними з усього спектру двосторонніх відносин України й характеризувалися значною кількістю візитів на найвищому рівні — 15 робочих візитів Президента України до Польщі та 6 візитів Президента Польщі в Україну» (упродовж 2006–2010 рр.), політичний діалог між двома державами виявився поверховим та асиметричним¹¹. Так, активні на рівні глав держав, взаємини між Києвом та Варшавою були здебільшого не підкріплені повсякденним співробітництвом між урядовцями, парламентарями та бюрократами середньої ланки.

Випробуванням для українсько-польського партнерства стали позачергові парламентські вибори у Польщі в жовтні 2007 р. Як засвідчили

перші кроки польського прем'єра Д. Туска, вибираючи між прихильністю до України та Росії, урядова Варшава все частіше почала звертати погляд на Москву. І хоча Президент Л. Качинський і надалі продовжував надавати Україні дієву підтримку, зацікавленість Польщі в Україні опинилася під питанням¹². Обґрунтовуючи політику сприяння, що її по відношенню до України незмінно демонстрував Л. Качинський, експерти вказують на переконаність Президента в тому, що співпраця Польщі та України є ключовою умовою зміцнення їхньої незалежності й посилення позиції на міжнародній арені, а водночас запорукою недопущення факту посилення регіональних позицій Росії. Успіхи, яких після 2005 р. у співробітництві з українськими колегами вдалося досягти польським дипломатам, — йдеться у публікації А. Шептицького, — були нічим іншим, як особистим успіхом Президента Л. Качинського¹³.

Прикметно, що виняткову зацікавленість Л. Качинського, як свого часу й А. Квасневського, подіями у державах на польському східному кордоні експерти пояснюють його прихильністю до ідей Ю. Пілсудського. І хоча такого роду міркування Президент всіляко спростовував, ознакою його зовнішньополітичної доктрини була неприхована антиросійська спрямованість, що ґрунтувалася на протидії Росії у її прагненні зберегти свій вплив на територіях, які раніше входили до складу Речі Посполитої. У цьому контексті доцільно згадати про ініціювання 2008 р. Польщею (за підтримки Швеції) «Східного партнерства», покликаного забезпечити прискорення процесу долучення України (поряд з іншими східноєвропейськими державами) до ЄС. Окрім того, залучивши до розв'язання існуючих в Україні політичних, економічних та деяких інших проблем, урядова Варшава намагалася інтенсифікувати відносини з Україною, вивести їх за межі політичних декларацій та символічних ініціатив. Режимом максимального сприяння була позначена позиція Л. Качинського щодо взаємин нашої держави з НАТО. Успіхів, зокрема, вдалося досягти в утилізації ракетного палива, розміщеного на території України, та створенні литовсько-польсько-української бригади.

У ситуації максимального сприяння, що його по відношенню до України демонструвала офіційна Варшава, більше, ніж неочікуваним, для польського суспільства виявилася підписання Президентом В. Ющенком указу про присвоєння звання Героя України С. Бандері (2010). З огляду на неоднозначність для поляків постаті Степана Бандери, а також неодноразові в розмовах з українськими партнерами заперечення польських високопосадовців щодо надання йому та членам УПА пошани, дії Президента викликали резонанс та спричинили до активізації у Польщі антиукраїнських настроїв¹⁴. Чимало різких заяв з цього приводу було зроблено також у вищих владних ешелонах. Зокрема, в офіційній заяві

Л. Качинського, розміщеній на сайті глави держави, зазначалося, що «останні дії Президента України спрямовані проти процесу історичного діалогу та примирення. Поточні політичні інтереси перемогли над історичною правдою»¹⁵. І хоча Президентом і надалі продовжувала рухати віра в те, що «міцне і ефективне партнерство суверенних, вільних і демократичних держав — Польщі та України — відповідає національним інтересам двох країн», як з цього приводу зауважив экс-прем'єр-міністр РП Л. Міллер, цей крок В. Ющенко, а пізніше і його поразка у першому турі президентських виборів, ознаменували «похорон східної політики Президента Леха Качинського»¹⁶.

Трагічна загибель Л. Качинського і майже одночасний 2010 р. прихід до влади в Україні та Польщі прагматично орієнтованих Президентів В. Януковича і Б. Коморовського започаткували у міждержавних взаєминах «нову сторінку», позначену поступовою втратою ними своєї значущості для кожної з держав, поглибленням Україною співпраці з Кремлем. У політичному дискурсі РП того часу відчутно почастишали сумнівні заяви щодо відповідності взаємин з Україною формату стратегічного партнерства. З апеляцією до факту визнання нашою державою стратегічними відносин із низкою держав, багато з яких не відіграють істотної ролі ні для її безпеки, ні для зовнішньої політики, подібна тактика все частіше трактувалася у Польщі як пропагандистські гасла, а позиція стратегічності — як така, що перестала що-небудь означати¹⁷. Серед звинувачень, які найчастіше звучали на адресу України з боку так званих «прагматиків», були неспроможність української влади виправдати сподівання, покладені на неї урядовою Варшавою, і віддячити за зусилля, вкладені в лобіювання українських інтересів на рівні ЄС та НАТО. Щодо останньої, то з прийняттям 1 липня 2010 р. Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», що проголошував позаблоковий статус держави, перспективи взаємин по лінії Україна — НАТО виявилися, як ніколи, непевними.

Нові акценти у відносинах України та Польщі з'явилися наприкінці 2013 р. і були спричинені провалом нашою державою Вільнюського саміту «Східного партнерства». Відмова української делегації на чолі з Президентом В. Януковичем від підписання Угоди про асоціацію з ЄС не лише засвідчила появу в офіційного Києва більш пріоритетних, ніж інтеграція до Євроспільноти, зовнішньополітичних устремлінь, але й поставила під питання успішність Польщі як модератора взаємин Європейського Союзу з сусідами на Сході. Принагідно зауважимо, що, працюючи над реалізацією «історичної місії» щодо повернення України до кола європейських народів, урядова Варшава не зважала на антидемократичні дії режиму В. Януковича і всупереч ним упродовж одного лише

2013 р. Президент Б. Коморовський шість разів зустрічався зі своїм українським колегою. Як наслідок, дії В. Януковича у Вільнюсі були сприйняті польською стороною не інакше, як «банальне ошуканство партнера», а міждержавні взаємини на найвищому рівні дали глибоку тріщину й опинилися в найгіршій за багато років фазі. Попри це, аби не допустити повернення України до сфери впливу Кремля, не без участі якого офіційним Києвом на невизначений термін було відкладено вирішення питання про асоціацію з ЄС, урядова Варшава прийняла рішення не йти на повне дистанціювання від подій у нашій державі. А тому, коли у відповідь на дії влади в Україні почали розгортатися революційні події, Польща з уже відомим ентузіазмом виступила на підтримку європейського вибору українського народу. Задля сприяння мирному врегулюванню конфлікту до Києва в складі делегації Європарламенту приїздив экс-Президент РП А. Квасневський. Події в Україні неодноразово ставали предметом розмов у владних кулуарах Польщі, висвітлювалися на перших шпальтах польських газет та не без участі польських дипломатів виносилися на обговорення в головних інституціях ЄС. Політична криза в Україні, ставши черговим «лакмусовим папірцем» для взаємин між двома державами, попри сумніви, засвідчила збереження в офіційної Варшави інтересу до співпраці з Україною, її готовність і надалі підтримувати нашу державу, сприяти їй у реалізації євроінтеграційних намірів.

Відображенням крайньої зацікавленості України у співробітництві з Польщею, а водночас гарним жестом на знак «визнання внеску Польщі в демократичні зміни в Україні і зусиль Польщі, аби Україна знайшла своє місце в родині європейських демократичних народів»¹⁸, став візит до Варшави новообраного Президента П. Порошенка (3–4 червня 2014 р.), здійснений на запрошення глави Польської держави Б. Коморовського незадовго до інавгурації. 4 червня під час урочистостей, присвячених відзначенню 25-ої річниці перших в історії посткомуністичної Польщі демократичних виборів, Б. Коморовський, демонструючи свою підтримку нашій державі, заявив: «Не може бути свободи без солідарності з Україною»¹⁹. З великою надією та сподіваннями на позитивні зрушення у сфері міждержавної взаємодії, а також співпрацю з ЄС політико-дипломатичні кола Польщі зустріли переформатування у жовтні–грудні 2014 р. парламенту та уряду України. Під час чергового (17–18 грудня 2014 р.) офіційного візиту Президента П. Порошенка до Варшави, який відбувся у знаковий для європейського майбутнього України час — підписання Б. Коморовським ратифікованої Сеймом та Сенатом Республіки Польща Угоди про асоціацію України з ЄС, ознакою зустрічей на найвищому рівні була повсюдна демонстрація безпрецедентно позитивного ставлення до України, готовності розвивати й поглиблювати вже

встановлений високий рівень співпраці. І попри очевидність того факту, що динаміка взаємин на майбутнє значною мірою залежатиме від здатності нашої держави швидко проводити реформи й доводити небезпідставність претензій на членство у Європейському Союзі, Б. Коморовський пообіцяв, що Республіка Польща і надалі підтримуватиме євроінтеграційні устремління України й надаватиме їй допомогу.

Подібними заявами був пройнятий виступ Б. Коморовського у Верховній Раді України 9 квітня 2015 р., який і в Києві, і у Варшаві одразу був визнаний історичним. Проголошуючи відкритість Польської держави для України, він наголосив на продовженні по відношенню до неї політики максимального сприяння, а також висловив надію, що конфлікти, якими багате минуле українців та поляків, не будуть впливати на сучасні відносини між двома країнами. Проте, як засвідчує майже двадцятип'ятирічний досвід якісно нових між незалежними Україною та Польщею міждержавних взаємин, серед проблем, які утруднюють їхній розвиток, проблема історичної пам'яті залишається однією з найбільш складних. І хоча впродовж аналізованого періоду у подоланні тягаря історичної пам'яті сторонам вдалося досягти чималих успіхів (на території двох держав було вшановано місця, пам'ятні для українського і польського народів, у Львові відкрито Цвинтар орлят, у Явожні — пам'ятник українським жертвам концтабору, ін.), взаємини між двома державами продовжують випробовуватися на міцність, тим більше, що приводів до цього не бракує. Так, доволі показовим у контексті зазначеного видається прийняття Верховною Радою України закону «Про правовий статус і вшанування пам'яті борців за незалежність України в ХХ ст.» (9.04.2015 р.), відомого в Польщі як «закон про героїзацію УПА». Абсолютно правильна з погляду вшанування пам'яті борців за незалежність України та неправильна з позиції польської сторони, на переконання якої, справою рук УПА є вбивство десятків тисяч поляків у 1940-х рр., подія, з огляду на те, що схвалення закону відбулося не колинебудь, а в день виступу Президента РП Б. Коморовського у Верховній Раді України, цілком прогнозовано, спричинила резонанс. У Польщі такий крок української влади багато ким був сприйнятий як демонстрація неповаги до минулого польського народу.

Із приходом до влади у Польщі Президента А. Дуди й перемогою на виборах до парламенту консервативної партії «Право і справедливість» перспективи польської політики щодо України впродовж тривалого часу залишалися сумнівними. На відміну від попередників, ні Президент в інавгураційній промові, ні прем'єр Б. Шидло в програмі уряду не фокусувалися на Україні. Водночас експерти зі зростаючою впевненістю прогнозували зміни у взаєминах двох держав. Констатуючи сформова-

ність у тепер уже колишніх Президентів України переконаності в тому, що у відносини з Польщею можна не вкладатися, оскільки Польща і так підтримуватиме Україну, фахівці констатували завершення у взаєминах сторін «героїчно-сентиментально-романтичного» періоду й пророкували їм прагматизацію. Обґрунтовуючи характер міждержавних відносин на майбутнє, професор Студій Східної Європи Варшавського університету Я. Маліцький, зокрема, зауважив: «Минув час, коли Україна могла абсолютно і автоматично розраховувати на позитивну реакцію Польщі у будь-якій справі... Приходить час міцніших, твердіших взаємовідносин, які не виключають дружби і союзів, однак заснованих на принципі: ти щось даєш і чогось вимагаєш»²⁰. У цьому світлі цілком очевидним є інтерес, яким супроводжувався перший візит 14–15 грудня 2015 р. до України Президента РП А. Дуди, що відбувся через п'ять місяців після його обрання. Усупереч побоюванням, зустріч із П. Порошенком спростувала перестороги на рахунок того, що Польща та Україна віддаляться одна від одної. Водночас поведінка глави РП, який «вперше дав Києву конкретні обіцянки, а не просто вів порожні балачки про підтримку України»²¹, не лише отримала високі оцінки у фахівців, але й породила сподівання на продовження позитивних змін. Природно, аби теза «Польща ламає ліниву політику щодо України», яка вже встигла зайняти місце в дискурсі по обидві сторони кордону, отримала підстави бути реалізованою, Україна має виправдати сподівання адміністрації над Віслою. У Польщі наразі очікують від України глибоких реформ, які, за підтримки Заходу, забезпечать їй зміцнення як незалежної суверенної держави й наблизять перспективи інтеграції до європейсько-атлантичного простору.

Упродовж майже двадцятирічного періоду, а саме такою є тривалість досвіду стратегічного партнерства між Україною та Республікою Польща, відносини сторін розвивалися по висхідній. Попри те, що, згідно з Конституцією РП, зовнішньою політикою держави займається уряд, у Польщі сформувалася традиція — відносини з Україною є прерогативою Президента. Як наслідок, зі зміною глав держав у взаєминах сторін, обумовлених суб'єктивним впливом президентського чинника, з'являлися нові акценти, водночас генеральна лінія політики Польщі щодо України залишалася незмінною. Давалися взнаки наявності історично сформованої концепції відносин із сусідами на Сході та однозначність в оцінці місця Польської держави на геополітичній мапі Європи. Найбільшими успіхами взаємини сторін були позначені за часів президентства А. Квасневського та Л. Качинського, палких прихильників ідей Ю. Пілсудського. І хоча з приходом до влади в РП Б. Коморовського, а пізніше — А. Дуди, політика Польщі щодо України виявилася більш прагматичною, від «історичної місії», покликаної не допустити повторного перетворення

нашої держави на сателіта Кремля й забезпечити їй повернення у сім'ю європейських народів, у Варшаві не відмовилися.

Принципово по-іншому виглядають відносини сторін крізь призму політики українських керівників. Априорі зумовлена неоднозначністю зовнішньополітичних пріоритетів, часто балансуванням України між Європою та Росією, вона виявилася порівняно непослідовною, позначеною часто резонансними, насамперед з погляду польської сторони, кроками. А тому на сьогодні, коли взаємини з Польщею як стратегічним партнером і провайдером українських інтересів на Заході є особливо значимими для нашої держави, украй важливим видається збереження на рівні президентської влади нормального робочого режиму співпраці як запоруки примноження успіхів у площині узгодження підходів до оцінки історичного минулого українського і польського народів і реалізації парадигми співпраці на перспективу.

¹ *Алексієвця Л., Гльницький І.* Українсько-польські відносини на етапі стратегічного партнерства та європейської інтеграції // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М.М. Алексієвця. — Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2005. — Вип. 2. — С. 319–325; *Зеленько Г.* Проблема українсько-польського партнерства в контексті членства Польщі в НАТО та ЄС // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М.М. Алексієвця. — Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2002. — Вип. 5. — С. 162–164; *Жовква І.І.* Виклики українсько-польському стратегічному партнерству // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — К., 2003. — Вип. 42.1. — С. 130–138.

² *Bieleń S.* Paradoksy polskiej polityki zagranicznej // *Studia Europejskie*. — 2004. — № 2. — S. 9–30; *Górny G.* Rozdarta Ukraina. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/ukraina_rozdarta.html; *Łysek W.* Trudne partnerstwo: stosunki polsko-ukraińskie w swietle traumatycznych doswiadczen obu narodów. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.profuturo.agh.edu.pl/pliki/Referaty_VI_KKMU/NSiH/P_125_AGH-VI_KKMU.pdf; *Osińska L.* Polskie a ukraińskie pojmowanie partnerstwa strategicznego pomiędzy Warszawą a Kijowem // *Dialogi polityczne*. — 2007. — № 8. — S. 25–42.

³ Українсько-польські відносини: потреба перезавантаження чи продовження? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2169860.html>

⁴ *Чекаленко Л.Д.* Без незалежної України не було б незалежної Польщі // Науковий вісник Дипломатичної академії України / За заг. ред. Б.І. Гуменюка, В.Г. Ціватого. — К., 2009. — Вип. 15. — С. 141.

⁵ Там само. — С. 143.

⁶ *Знахоренко О.* Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах: державно-політичний та військовий аспекти // *Людина і політика*. — 2004. — № 3. — С. 39.

⁷ Коморовський і Янукович: дружба в минулому? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dw.de/коморовський-і-янукович-дружба-в-минулому/a-17264906>

⁸ Czornik K. Miejsce Ukrainy w polskiej polityce zagranicznej po «pomarańczowej rewolucji». Próba bilansu // *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku* / red. M. Stolarczyk. — Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011. — S. 126.

⁹ Osińska L. Ibid. — S. 41–42.

¹⁰ Залевські П. Тривожний сигнал лунає для Києва. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pawelzalewski.eu/ua/publikacje/202_.html

¹¹ Медвідь Ф.М. Стратегічне партнерство України і Польщі в умовах багатопольярного світу // *Наукові праці МАУП*. — 2011. — Вип. 1 (28). — С. 36.

¹² Драус Я. Дослідження польсько-українських стосунків у 1991–2008 роках: нарис проблематики // *Чорноморський літопис*. Науковий журнал. — 2010. — Вип. 1. — С. 39.

¹³ Шептицький А. Наскільки позиція Польщі зумовлена бажанням підтримати Україну, а наскільки — прагненням насолити Росії? // *Український журнал*. — 2008. — № 5. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/214/>

¹⁴ Łysek W. Ibid.

¹⁵ Качинський осудил героїзацію Бандери. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://grani.ru/Politics/World/Europe/Ukraine/m.174367.html>

¹⁶ Экс-премьер Польши осудил присвоение Бандере звания героя // *Корреспондент*. — 2010. — 24 января. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1039287-eks-premer-polshi-osudil-prisvoenie-bandere-zvaniya-geroia>

¹⁷ Górny G. Ibid.

¹⁸ Киридон А., Троян С. Сучасний етап українсько-польських відносин: дискурс взаємодії (2013–2014 рр.) // *Зовнішні справи*. — 2015. — № 1. — С. 50.

¹⁹ Там само.

²⁰ Хоменко С. Дуда у Києві: «найважливіший візит» польського президента. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/12/151214_duda_preview_sx

²¹ Дуда здивував Порошенка конкретикою під час зустрічі у Києві. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/duda-zdivuvav-poroshenka-konkretikoju-pid-chas-zustrichi-v-kiyevi-newsweek-pl-194232_.html

REFERENCES

1. Aleksiiievets, L., & Pnytskyi, I. (2005). Ukrainsko-polski vidnosyny na etapi stratehichnoho partnerstva ta yevropeiskoi intehratsii [The Ukrainian-Polish relations in a phase of strategic partnership and European integration]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii*, 2, 319–325 [in Ukrainian].

2. Bieleń, S. (2004). Paradoksy polskiej polityki zagranicznej. *Studia Europejskie*, 2, 9–30 [in Polish].

3. Chekalenko, L.D. (2009). Bez nezalezhnoi Ukrainy ne bulo b nezalezhnoi Polshchi [Independent Ukraine would be impossible without the independent Poland]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, 15, 139–146 [in Ukrainian].

4. Czornik, K. (2011). Miejsce Ukrainy w polskiej polityce zagranicznej po pomarańczowej rewolucji. Próba bilansu. *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku*. M. Stolarczyk (Ed.). (pp. 113–160.). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego [in Polish].

5. Draus, Ya. (2010). Doslidzhennia polsko-ukrainskykh stosunkiv u 1991–2008 rokakh: narys problematyky [The research of Polish-Ukrainian relations in 1991–2008: an account of problematic issues]. *Chornomorskyi litopys. Naukovyi zhurnal*, 1, 32–41 [in Ukrainian].

6. Duda zdyvuvav Poroshenka konkretykoiu pid chas zustrichi u Kyievi. Retrieved from http://dt.ua/POLITICS/duda-zdivuvav-poroshenka-konkretikoju-pid-chas-zustrichi-v-kyievi-newsweek-pl-194232_.html [in Ukrainian].
7. Eks-premer Polshi osudil prisvoenie Bandere zvaniya geroya [Former Prime Minister of Poland condemned awarding the title of Hero to Bandera]. *Korrespondent*, 2010, 24 yanvaria. Retrieved from <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1039287-eks-premer-polshi-osudil-prisvoenie-bandere-zvaniya-geroya> [in Russian].
8. Górný, G. *Rozdarta Ukraina*. Retrieved from http://www.opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/ukraina_rozdarta.html [in Polish].
9. Kachinskiy osudil geroizatsiyu Banderyi [Kaczynski condemned glorification of Bandera]. Retrieved from <http://grani.ru/Politics/World/Europe/Ukraine/m.174367.html> [in Russian].
10. Khomenko, S. *Duda u Kyievi: naivazhlyvshyi vizyt polskoho prezydenta [Duda in Kiev: the most important visit of the Polish President]*. Retrieved from http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/12/151214_duda_preview_sx [in Ukrainian].
11. *Komorovskiy i Yanukovych: druzhba v mynulomu? [Komorowski and Yanukovych: is a friendship over?]*. Retrieved from <http://www.dw.de/коморовський-і-янукович-дружба-в-минулому/a-17264906> [in Ukrainian].
12. Kyrydon, A., & Troian, S. (2015). Suchasnyi etap ukraïnsko-polskykh vidnosyn: dyskurs vzaiemodii (2013–2014 rr.) [The current stage of Ukrainian–Polish relations: a discourse of interaction (2013–2014)]. *Zovnishni spravy*, 2015, 1, 48–53. [in Ukrainian].
13. Łysek, W. *Trudne partnerstwo: stosunki polsko-ukraïnskie w swietle traumatycznych doswiadczen obu narodów*. Retrieved from http://www.profuturo.agh.edu.pl/pliki/Referaty_VI_KKMU/NSiH/P_125_AGH-VI_KKMU.pdf [in Polish].
14. Medvid, F.M. (2011). Stratehichne partnerstvo Ukrainy i Polshchi v umovakh bahatopoliarnoho svitu [The strategic partnership of Ukraine and Poland in a multipolar world]. *Naukovi pratsi MAUP*, 1 (28), 33–38 [in Ukrainian].
15. Osińska, L. (2007). Polskie a ukraińskie pojmowanie partnerstwa strategicznego: pomiędzy Warszawą a Kijowem. *Dialogi polityczne*, 8, 25–42 [in Polish].
16. Sheptytskyi, A. (2008). Naskilky pozytsiia Polshchi zumovlena bazhanniam pidtrymaty Ukrainu, a naskilky — prahnniam nasolyty Rosii? [To what extent the Polish position is preconditioned by the desire to support Ukraine, and to what extent — to annoy Russia?]. *Ukraińskiy zhurnal*, 5. Retrieved from <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/214/> [in Ukrainian].
17. Ukraïnsko-polski vidnosyny: potreba perezavantazhennia chy prodovzhennia? [Ukrainian–Polish relations: a reboot or continuation is needed?]. Retrieved from <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2169860.html> [in Ukrainian].
18. Zalevski, P. *Tryvozhyi syhnal lunaie dlia Kyieva*. Retrieved from <http://www.pawelzalewski.eu/ua/publikacje/202,.html> [in Ukrainian].
19. Zelenko, H. (2002). Problema ukraïnsko-polskoho partnerstva v konteksti chlenstva Polshchi v NATO ta YeS [The issue of Ukrainian–Polish partnership in the context of Poland's membership in NATO and the EU]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahogichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriiia*, 5, 162–164 [in Ukrainian].
20. Zhovkva, I.I. (2003). Vyklyky ukraïnsko-polskomu stratehichnomu partnerstvu [Challenges for the Ukrainian–Polish strategic partnership]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 42.1, 130–138 [in Ukrainian].
21. Znakhorenko, O. (2004). Stratehichne partnerstvo v ukraïnsko-polskykh vidnosynakh: derzhavno-politychnyi ta viiskovi aspekti [Strategic partnership in the Ukrainian–Polish relations: state-political and military aspects]. *Liudyna i polityka*, 3, 29–40 [in Ukrainian].